

Distance Learning – an Alternative to Training Future Physical Education and Sports Teachers **Învățământul la distanță – formă alternativă de pregătire a viitorilor profesori de educație fizică și sport**

Sava FETESCU

Facultatea de Educație Fizică și Sport Universitatea "Al.I. Cuza" Iași

Abstract

The existence of alternative training forms for preparing teachers of Physical Education, such as distance learning and reduced frequency courses, represent a modality of adapting education to the new social realities: globalization, continuous learning and professional reorientation, the presence of the new technologies that support these training forms. The idea of training Sports and Physical Education teachers through distance learning programs relies on consistent arguments: the lack of qualified personnel, the existence of a large number of educators with short-term studies, the need for supplementary specialties and post-graduate degrees. The article emphasizes the specific particularities of the domain of Physical Education in implementing distance learning programs, and the feasibility of these programs is examined through a survey that establishes the importance and necessity of their existence.

Alternative și tendințe în sistemul de învățământ. Forme alternative de învățământ – prezentare generală

În decursul timpului în învățământul superior românesc au existat diferite forme de pregătire a specialiștilor în diferite domenii, printre care și cel de pregătire a profesorilor de educație fizică și sport. Pe lângă forma de învățământ de zi, ca formă de bază, o perioadă îndelungată au funcționat în cadrul învățământului superior (și nu numai) din România și alte forme de învățământ, cum ar fi cele de fără frecvență și seral, ca forme alternative la învățământul de zi, prin care au fost pregătiți specialiști cu calificare superioară și pentru domeniul educație fizică și sport.

După anii 1990, învățământul din România a intrat într-o nouă perioadă de reforme cu mare impact atât pentru structura, cât și pentru conținutul acestuia. În prezent, învățământul românesc străbate o perioadă de importante compatibilizări europene, declanșate de Procesul Bologna. Deci, învățământul poate fi considerat ca un sistem dinamic, deschis, în permanentă reformă, al cărui produs trebuie să fie înarmat cu competențele și abilitățile cerute de societate, de piața muncii, la un moment dat.

Ca forme alternative de pregătire a viitorilor profesori de educație fizică și sport au apărut, în ultima perioadă de timp, învățământul la distanță și cel cu frecvență redusă, forme care au înlocuit forma de învățământ fără frecvență, care a funcționat în perioada comunistă.

Tendințe actuale și de perspectivă în domeniul sistemului educațional

Forța de muncă trebuie să fie astăzi înalt calificată, să aibă capacitate de adaptare la schimbări, să aibă inițiativă, să rezolve probleme, să aibă capacitatea de a se autoforma și dezvolta. Această capacitate formativă este denumită de Nyhan B. (1990) ca fiind a treia dimensiune a calificării profesionale (în Sava S., 2003, p. 34). Se afirmă, de către unii specialiști din domeniul teoriei educației, faptul că educația la distanță a luat naștere din necesitatea continuării educației adulților: Peters Otto, Michael G. Moore, Garrison Randy și alții (citați de Sava Simona, 2003, Holmberg B., 1999, Keegan D., 1986, Bates Tony, 1995 etc.). Cert este faptul că forma de învățământ la distanță este o realitate educațională complementară care poate suplini limitele de acces, de cuprindere și de acțiune ale sistemului educațional convențional (Sava S., 2003, p. 32). Cu toate limitele sale, ID nu este doar "a doua cea mai bună formă de educație după cea convențională", ci o realitate educațională complementară.

Fenomenul globalizării este astăzi o realitate și influențează toate domeniile de activitate. Această tendință de globalizare a determinat extinderea educației la distanță (ED), extindere sprijinită și de o dezvoltare fără precedent a tehnologiei de comunicare la distanță, dar și de politicile educaționale și de demersurile numeroaselor agenții internaționale: UNESCO, Comisia Europeană, Consorțiul Internațional Francofon de Formare la Distanță (Jarvis P., Perraton H., 2000, p. 153).

Perfecționarea continuă, ca necesitate a vieții contemporane, aduce sistemului educațional o categorie diferită de populație școlară care are nevoi specifice de învățare, pregătire și perfecționare, dar care nu poate urma un program fix de învățare. De asemenea, o continuă ridicare a nivelului calificării profesionale care nu se poate realiza cu adulții decât apelând la sistemul de învățământ la distanță. Se consideră că relativa rigiditate a universităților a condus la o criză a inadecvării produselor educaționale la dinamica pieței muncii, mulți dintre absolvenții universităților fiind nevoiți să recurgă la specializări ulterioare, la studii suplimentare de perfecționare sau reorientare, mulți nu profesază în domeniul pentru care s-au pregătit sau își caută încă de lucru (Esnault E., 1990). Instituțiile de învățământ superior trebuie să devină mai flexibile, să-și diversifice oferta de servicii, cu un impact imediat, permițând accesul la educație al unui public-țintă mai variat, care a depășit vârsta studiilor universitare, care este angajat în viața profesională și nu poate urma cursuri universitare în schema clasică a orarelor și localurilor fixe, care are nevoie de învățare mai diversă și mai punctuală etc.

Posibilitățile de comunicare cu mare viteză pe care le oferă telecomunicațiile digitale sprijină din punct de vedere tehnic implementarea și dezvoltarea învățământului la distanță. Această alternativă educațională este cea mai receptivă la implementarea dezvoltărilor tehnologice. Învățarea interactivă la distanță este una dintre modalitățile educaționale mediate tehnologic care poate contribui la soluționarea problemelor educaționale ale societății. Forma preferată pentru actualizarea permanentă a cunoștințelor este și va fi calificarea la distanță, formă preferată în special de tineri, care stăpânesc, în cea mai mare parte a lor, formele de comunicare informațională.

Învățământul la Distanță o alternativă în educația adulților

Prin natura sa, ID este o formă flexibilă de educație, întrucât oferă studenților posibilitatea de a opta asupra locului și

timpului în care să se instruiască. De asemenea, ID oferă studenților posibilitatea de a studia individual, la locul de muncă sau acasă și de a desfășura activități de învățământ în grup, în centre ID situate la distanță față de instituția de învățământ.

Învățământul la Distanță se adresează în special individului adult care are formate deprinderi de muncă intelectuală și este capabil de a promova autonomia și responsabilitatea propriei învățări solitare. Despre un astfel de stadiu nu se poate vorbi în educația de bază sau în rândul analfabeților. Adulții care au parcurs deja o formă de școlarizare au formate tehnici de muncă intelectuală, știu să scrie și să citească pentru a parcurge singuri materialele, știu să comunice. Astfel, ID-ul este mai puțin adecvat educației de bază, dar este potrivit pentru educația continuă sau cea de tip universitar. Această formă de învățământ se adresează în mare parte adulților, deoarece aceștia au un acces mai limitat la sistemul tradițional de învățământ. Această formă de învățământ oferă o a doua șansă celor care au depășit vârsta normală a formării inițiale. Adultul, asaltat de probleme sociale și profesionale, nu poate participa la forme de perfecționare tradiționale. Pentru aceștia trebuie găsite alternative educaționale mai flexibile, adaptate particularităților de învățare ale adulților, care să le permită să învețe în locul, ritmul și timpul ales de ei, deoarece se știe că învățarea la adulți nu este o prioritate, deși în prezent și în viitor va fi din ce în ce mai mult nevoie de ea. Prin suplețea organizării acestei forme de învățământ la distanță, trebuie să oferim adulților posibilitatea de îmbinare a timpului de formare cu cel de muncă și cu cel de loisir. Deși este mai greu de realizat, este necesar să oferim fiecărui adult posibilitatea de a-și gestiona propriul parcurs de formare.

Forma la distanță, o alternativă în învățământul superior de educație fizică și sport-argumente și particularități. Argumentele înființării formei de ID pentru pregătirea profesorilor de educație fizică și sport

Argumentele care au stat la baza înființării formei de învățământ la distanță în cadrul Facultății de Educație Fizică și Sport din Iași, ca formă alternativă de pregătire a viitorilor specialiști pentru domeniul educației fizice și sportului, au fost formulate pe baza unei documentații serioase și în urma unei analize care a avut loc în cadrul colectivului de cadre didactice din facultate.

Pentru culegerea de informații cât mai exacte și complete, a fost constituit un grup de lucru la nivel de facultate ce a avut sarcina să elaboreze un program care să vizeze implementarea formei de învățământ la distanță (ID) în cadrul FEFS Iași. Derularea programului de implementare s-a declanșat în anul 1998, fiind primul program de înființare a formei ID din țară în domeniul formării specialiștilor de educație fizică, program aprobat de instituțiile abilitate.

Încercăm în continuare să facem doar o enumerare a principalelor argumente pe care ne-am sprijinit în implementarea formei de ID în FEFS Iași:

- Lipsa acută de cadre didactice calificate în specializarea educație fizică și sport;
- Existența unui număr important de cadre didactice care au absolvit o formă scurtă de învățământ superior și care sunt încadrate în muncă. Această categorie de adulți dorește să-și completeze studiile pentru obținerea diplomei de licență la o formă de studii de lungă durată;
- Un număr important de adulți au dorit, la vârsta formării inițiale, să se specializeze în domeniul educației fizice și sportului și nu au reușit din diferite motive. Forma de învățământ la distanță le oferă o a doua șansă pentru a-și realiza visul;
- Necesitatea dezvoltării din ce în ce mai accentuate a nivelului de studii postuniversitare și în domeniul educației fizice, cu scopul de a realiza o specializare de nivel superior, mai direcționată pe un anumit domeniu, realizarea unei "superspecializări" în care interdisciplinaritatea este din ce în ce mai prezentă și necesară.

Considerăm argumentele prezentate ca fiind cele mai importante și suficiente ca să justifice hotărârea de înființare a formei de învățământ la distanță (ID) în cadrul FEFS Iași. Nu negăm faptul că au existat și alte argumente care au stat la baza acestei hotărâri, argumente importante pentru dezvoltarea viitoare a instituției, pe care însă nu ne-am propus să le prezentăm în această lucrare.

Particularitățile organizării și derulării procesului didactic în formarea prin ID a specialiștilor din domeniul educației fizice și sportului

În formarea specialiștilor din domeniul educație fizică și sport, organizarea procesului didactic capătă unele nuanțe particulare pe care vom încerca să le prezentăm pe scurt în continuare.

Relația tutore-cursant este una specială, fapt pentru care se impun câteva precizări suplimentare. În ceea ce privește contactul mediat, din experiența noastră putem afirma faptul că el este foarte potrivit pentru parcurgerea conținutului cursurilor teoretice, care se face prin studiul individual al cursantului. Pentru detalierea și lămurirea unor aspecte din curs se impun întâlnirile directe între tutore și cursant. Aceste întâlniri dintre tutore și cursant (activități asistate) se programează în cadrul FEFS Iași sub forma unor module de pregătire, la sfârșit de săptămână, după ce studenții au parcurs prin studiu individual conținutul teoretic al cursului. Pe tot parcursul duratei unui semestru universitar se alcătuiește un orar de desfășurare a întâlnirilor față în față pentru toate disciplinele cuprinse în planul de învățământ al semestrului respectiv.

Un alt aspect important al relației tutore-cursant este cel care privește modul de parcurgere a conținutului cursurilor practice (lucrărilor practice). Conform "*Standardelor*" elaborate de CNEAA, volumul de ore alocat lucrărilor practice prevăzut în planul de învățământ trebuie parcurs în întregime prin activități directe, asistate, în care tutorele relaționează direct cu cursanții parcurgând astfel, în întregime, programa cursului respectiv. În FEFS Iași, prin specificul lor, activitățile asistate în cadrul ID/IFR au o pondere foarte mare, aspect ce impune o programare atentă a desfășurării acestor activități și care se parcurg identic ca în învățământul tradițional.

Formarea deprinderilor motrice, dezvoltarea calităților motrice și alte aspecte particulare ale activităților practice, necesar a se derula pentru formarea unui specialist în domeniul educației fizice, nu pot beneficia decât în mică măsură de facilitățile oferite de noile tehnologii. Aceasta deoarece, pentru realizarea celor amintite mai sus, sunt necesare programarea de activități față în față. Cum fiecare disciplină practică prevăzută în planul de învățământ are un suport

teoretic, acesta poate fi derulat, pentru însușirea lui, și la distanță prin folosirea noilor tehnologii de comunicație. Disciplinele cu caracter teoretic pot beneficia din plin de noile posibilități de a transmite și forma cunoștințe la distanță prin intermediul noilor tehnologii.

Formarea bagajului de deprinderi motrice (de bază, utilitar-aplicative și specifice unor ramuri de sport) solicitat de specificul domeniului nostru de activitate se poate face prin exersarea acestora în cadrul întâlnirilor față în față cu tutorele specialist, repartizat să gestioneze derularea activităților practice. La forma de învățământ la distanță din FEFS Iași și din centrele teritoriale, sunt programate activități practice față în față cu scopul de a forma abilități practice celor care se formează pentru a deveni specialiști în acest domeniu de activitate.

Deoarece, în forma de învățământ la distanță, numărul de ore alocat de planul de învățământ pentru activitățile practice este mai mic decât cel prevăzut pentru forma de zi, considerăm că acești studenți au nevoie de un suport teoretic și practic pentru aprofundare prin autoinstruire. Casetele video cu caracter metodic le considerăm a fi de mare ajutor în acest sens, chiar dacă realizarea acestor materiale video solicită anumite cheltuieli și efort suplimentar din partea instituției și a cadrelor didactice. Deși rezultă clar că folosirea casetelor video metodice ar fi de mare ajutor studenților de la forma de învățământ la distanță, acest lucru s-a realizat sporadic sau aproape deloc pentru studenții înmatriculați la FEFS Iași. Credem că pe viitor trebuie amplificate preocupările în direcția realizării și de materiale pe suport video, cu toate dificultățile care ne stau în cale.

Pentru a ușura comunicarea între cursanții aflați la distanță și coordonatorii de discipline de la FEFS Iași, s-au înființat centre teritoriale. Atât la sediul central al facultății, ca instituție organizatoare de învățământ la distanță pentru specializarea "educație fizică", cât și în fiecare centru teritorial de pregătire, s-au înființat laboratoare de informatică, cele din centrele teritoriale fiind dotate fiecare cu 2-3 computere racordate la Internet. Această rețea este relativ puțin utilizată, dar se anticipează o amplificare a acestei forme de comunicare cu ajutorul computerului. În prezent, cea mai utilizată variantă de comunicare este cea directă (programată sau ocazională) sau prin telefon. În fiecare centru de pregătire derularea activităților didactice se face după același model ca și cel folosit de centrul coordonator.

Cu toate că în sistemul de învățământ la distanță se folosesc mai multe tipuri de suport (tipărit, audio, suport vizual, video sau magnetic) pentru transmiterea materialului de învățat studenților, folosirea materialului tipărit este și va rămâne încă pentru multă vreme suportul cel mai utilizat pentru transmiterea cunoștințelor.

Numeroși specialiști sunt convinși că suportul tipărit, chiar dacă va lua forme noi, nu va dispărea niciodată, el va rămâne instrumentul de bază folosit în învățare, poate și datorită faptului că folosirea predilectă a suportului tipărit se formează încă din școală.

Alegerea tipului de suport pe care să fie transmis conținutul cursurilor la FEFS Iași pentru forma de învățământ la distanță s-a făcut pe baza analizei costurilor ce le presupune, dar și a eficienței acestora pentru procesul de învățare. S-a ajuns la concluzia că suportul tipărit corespunde cel mai bine etapei de început în derularea programului de formare prin învățământ la distanță.

De asemenea, constatăm că la potențialul financiar al cursanților suportul tipărit este cel mai accesibil, acesta fiind oferit studenților în contul taxei de școlarizare, fără a-i obliga la alte cheltuieli suplimentare. Un alt considerent care a stat la baza hotărârii de a livra cursurile pe suport tipărit a fost și faptul că majoritatea cursanților au deja formate deprinderile de învățare de pe un astfel de suport și pe care-l preferă în continuare.

Pe lângă suportul tipărit au mai fost oferite cursuri, celor care au solicitat, pe suport magnetic, numărul acestora fiind însă relativ redus. De asemenea, a fost și este folosit Internetul pentru transmiterea, la solicitare, a suporturilor de curs prin e-mail. Deși aceste din urmă forme de transmitere a suportului de curs folosind computerul sunt abia la început, există tendința de amplificare treptată a acestor variante, dar care credem că nu vor înlocui prea curând suportul tipărit.

Evaluările finale se fac prin întâlniri față în față după o programare centralizată, pentru a permite deplasarea profesorilor examinatori în centrele teritoriale. Perioadele în care studenții se pot prezenta pentru examinările finale sunt mai multe: la sfârșitul fiecărui modul de pregătire desfășurat prin activități față în față, în timpul sesiunilor de examene programate la sfârșitul fiecărui semestru, în perioada din timpul sesiunii de restanțe dar și în unele perioade special programate în prima decadă a lunii septembrie.

Pentru rezolvarea și transmiterea temelor fixate în curs se constată o creștere din ce în ce mai mare a folosirii poștei electronice în vederea comunicării cu tutorii. Fiecare profesor și studenții interesați, și care stăpânesc tehnica de utilizare a computerului, au adrese personale de e-mail. Alte informații utile se transmit studenților și pe cale electronică, prin pagina Web a facultății. Aceasta poate fi accesată de toți studenții care posedă un computer cu racordare la rețeaua de Internet sau care solicită acces la minilaboratorul informatic din centrul de pregătire respectiv, special înființat pentru comunicarea tutore-cursant și pentru informare.

Toate cele prezentate mai sus, sub forma particularităților de desfășurare a activităților didactice la forma de ID pentru formarea specialiștilor în domeniul educației fizice și sportului, constituie de fapt o parte din intervențiile făcute de noi pentru a ameliora calitatea derulării procesului didactic. Toate aceste intervenții au fost considerate ca variabile independente în experimentul pedagogic derulat de noi, cu scopul de a demonstra că forma la distanță este o alternativă reală la forma de zi pentru formarea specialiștilor din acest domeniu. Adaptările făcute de noi în direcția îmbunătățirii managementului activităților didactice au vizat ideea că și studenții care studiază la distanță pot obține rezultate echivalente cu ale studenților de la forma de zi. De asemenea, prin tot managementul aplicat, s-a urmărit ca eforturile financiare pe care trebuie să le suporte fiecare cursant să fie cât mai reduse.

Descrierea cercetării. Metodologia cercetării

În vederea stabilirii faptului că învățământul la distanță constituie o alternativă la învățământul de zi, am considerat necesar a face o analiză comparativă a mediei notelor obținute de studenții anului III ID, la disciplinele studiate în acest an, discipline cuprinse în planul de învățământ, și a mediei notelor obținute de studenții de la învățământul de zi la aceleași discipline de studiu ca și cele parcurse de studenții anului III ID. Menționăm faptul că disciplinele de studiu

pentru ID din planul de învățământ sunt altfel repartizate comparativ cu disciplinele de la învățământul de zi.

În experimentul nostru am cuprins spre analiză un număr de 12 discipline, iar pentru disciplinele care se studiază pe mai multe module, analiza s-a făcut luând în calcul același modul de studiu cu rezultatele obținute la evaluările echivalente. La momentul evaluării, atât studenții de la forma de zi, cât și cei de la distanță au parcurs același conținut și cu același volum de ore. Deosebirea dintre cele două grupe de studenți, martor și experiment, cuprinse în studiul nostru a constat, în principal, în faptul că cei de la forma ID au parcurs conținutul cursurilor teoretice prin studiu individual. Volumul de ore alocat pentru seminarii, laboratoare și lucrări practice a fost parcurs integral de studenții ambelor grupe de experiment.

Alte aspecte care au diferențiat cele două grupe au constat în special în modul în care a fost organizată derularea activităților didactice cu grupa de studenți de la ID. Pentru a obține rezultate echivalente am structurat anul universitar, pentru studenții de la ID, pe mai multe etape care să corespundă particularităților acestei categorii de studenți și care să le permită participarea la tutorialele de pregătire fără să le afecteze îndeplinirea obligațiilor la alte activități în care sunt angrenați. De asemenea, s-a realizat o programare a activităților față în față sub formă de module care se încheie cu verificare la disciplinele cuprinse în modulul respectiv. Toate aspectele care diferențiază modul de derulare a procesului educațional la forma ID au fost detaliate mai sus și ele pot fi considerate, așa cum s-a mai amintit, ca intervenții făcute de noi pentru ameliorarea rezultatelor obținute de acești studenți la evaluările finale.

Descrierea grupului de subiecți

Grupa de studenți de la zi, ca grupă martor, a fost alcătuită dintr-un număr de 75 studenți, iar grupa celor de la ID, ca grupă experiment, dintr-un număr de 65 de studenți.

Rezultatele obținute la evaluări de studenții ambelor grupe pe fiecare disciplină în parte au fost extrase din cataloage. Separat, pentru fiecare grupă au fost alcătuite tabele centralizatoare și au fost calculați mai mulți indici statistici pentru a se putea face interpretarea rezultatelor obținute de studenți.

Prelucrarea, analiza și interpretarea datelor

La o analiză de ansamblu a mediilor obținute de cele două grupe cuprinse în experimentul nostru (fig. nr. 1) se remarcă faptul că la unele discipline cum ar fi: Mijloace multimedia, Elemente de statistică, Baschet, Volei, Fotbal (B), Didactica E.F.S. și Practica pedagogică, deci la șapte din cele 12 discipline cuprinse în studiul nostru, mediile notelor obținute sunt foarte apropiate, iar diferența dintre ele este nesemnificativă din punct de vedere statistic. La aceste discipline avem situații în care media notelor obținută de studenții de la zi este cu câteva sutimi mai mare, dar avem și situații în care media notelor obținută de studenții de la ID este cu câteva sutimi mai mare decât media notelor realizată de studenții de la zi, așa cum rezultă și din graficul de la fig. nr. 1. De asemenea, avem și discipline cum ar fi: Ergofiziologia, Metode de cercetare în E.F.S., Teoria jocurilor și a competiției, Gimnastică ritmică (F), sau Tenis de câmp unde s-au înregistrat diferențe mai mari între media notelor în favoarea uneia sau alteia dintre grupe.

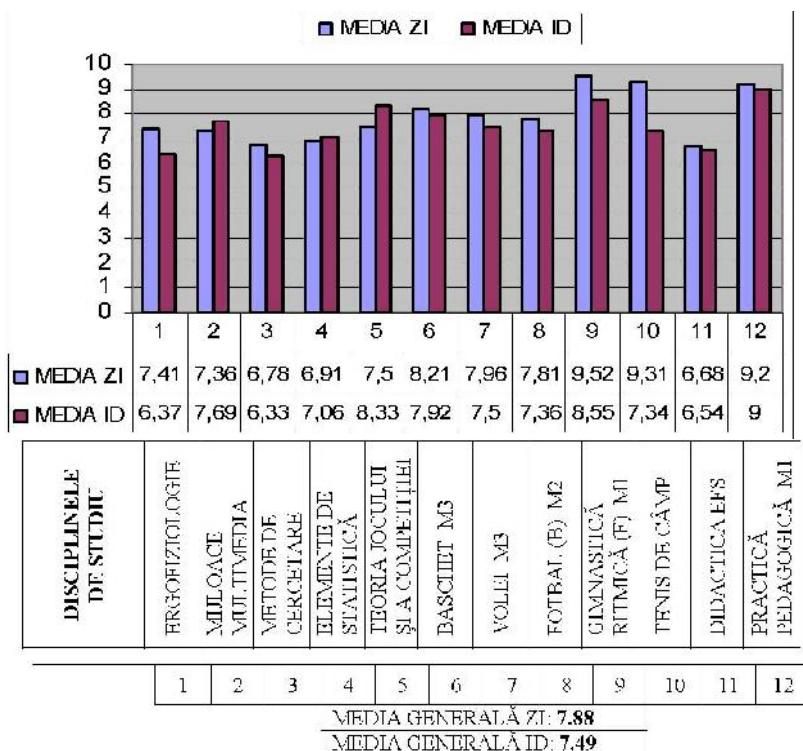

Fig. 1. Situația comparativă a mediei notelor pe discipline obținute de studenții grupelor martor și experiment

Aceste diferențe sunt semnificative din punct de vedere statistic, fiind determinate de diferite cauze mai mult sau

mai puțin obiective pe care nu ne-am propus să le analizăm în această lucrare. Totuși, situația de la disciplina Tenis de câmp este una specială și se impune a fi prezentată, deoarece s-a înregistrat o diferență foarte mare între media notelor de la cele două grupe.

În planurile de învățământ de la zi și de la ID această disciplină figurează în planul de învățământ la grupa disciplinelor opționale. În derularea activităților specifice statutul acestei discipline a fost diferit la cele două grupe. La grupa marțor de la zi, studenții au avut ocazia să opteze sau nu pentru această disciplină, pe când pentru studenții de la ID s-a hotărât, având la bază argumente organizatorice, ca Tenisul de câmp să fie studiat de toți studenții. Dacă la zi s-a păstrat caracterul opțional, Tenisul de câmp fiind ales doar de cei ce au înclinații, la ID toți studenții au fost obligați să frecventeze cursurile practice la această disciplină. Aceasta fiind situația, între cele două grupe s-a înregistrat cea mai mare diferență între media notelor, și anume 1,97 puncte în favoarea studenților de la zi. Diferența înregistrată este foarte mare și a influențat într-o oarecare măsură media generală în favoarea grupei marțor de la zi.

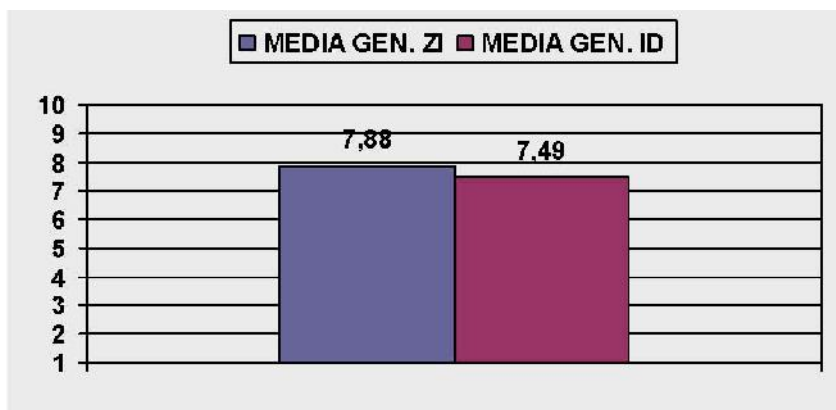

Fig. 2.

După cum se observă și din figura de mai sus, mediile generale înregistrate de studenții celor două grupe au fost următoarele: 7,88 pentru studenții de la forma de zi și 7,49 pentru grupa de experiment a studenților de la învățământul la distanță. Diferența de 38 sutimi în favoarea studenților de la forma de zi nu este semnificativă din punct de vedere statistic.

Concluzii

Situația înregistrată și prezentată de noi ne permite să afirmăm că pregătirea viitorilor specialiști în domeniul educației fizice prin forma de învățământ la distanță este o alternativă viabilă, fapt care justifică existența acestei forme de învățământ și în domeniul pregătirii specialiștilor pentru educație fizică și sport.

Rezultatele obținute la învățătura de studenții care urmează forma de învățământ la distanță confirmă valabilitatea managementului aplicat activităților didactice dar și viabilitatea adaptărilor implementate de noi în cadrul învățământului la distanță.

Bibliografie

- Bates, T. (1995), *Creating the future – Developing vision in open and distance learning*, în: F. Lockwood (coord.), *Open and distance learning today*, Routledge, London.
- Cucoș, C. (coord.) (2004), *Învățământul Deschis la Distanță. Ghid pentru tutori*, Editura Universității “Al.I. Cuza”, Iași.
- Fetescu, S. (2003), *Managementul Învățământului la Distanță în Facultatea de Educație Fizică și Sport din Iași*. Lucrare de disertație, Iași.
- Holmberg, B. (1999), “Conventional approach”, în *Open Learning*, nr.3, vol. 14.
- Perraton, H. (2000), *Open and Distance Learning in the Developing World*, Routledge, London.
- Sava, Simona (2003), *Teorie și practică în educația la distanță*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- *** (2002), *Standardele privind acreditarea Învățământului la Distanță în învățământul superior*. C.N.E.E.A.